

ГЕНЕЗИС ЗМІСТУ КАТЕГОРІЇ «ПЕРСОНАЛЬНІ ДАНІ»

У статті автор досліджує витоки та генезу розвитку важливого феномену демократичного суспільства – персональні дані та аналізує основні віхи становлення правового регулювання.

Ключові слова: персональні дані, інформація, генезис змісту категорії «персональні дані», захист персональних даних, аналіз законодавства.

Сучасні наукові дослідження основних закономірностей правового регулювання інформації про фізичну особу зумовлені виникненням якісно нових соціальних явищ, які пов'язані з обігом і захистом подібної інформації і, відповідно, увагою суспільства до упорядкування цієї сфери приватності суспільних відносин від протиправних посягань. Загалом, суспільні відносини майже у всіх сферах неможливі без того, щоб їх учасники не володіли інформацією одне про одного. Подібна інформація необхідна для вибору партнерів підприємцем, для вибору друзів, навчального закладу, створення сім'ї, тощо.

Можливість самореалізації особи тісно пов'язана з інформацією, що є наявною про неї у суспільстві, тому так важливим є питання її охорони і захисту. З давніх-давен правові системи розробляли засоби для захисту доброго імені особи від поширення недостовірних, а пізніше, також достовірних, але інтимних відомостей, що відбивалося на доброму імені особи. Проте, в сільськогосподарському суспільстві, коли інформація передавалася віч-на-віч, правова система задовольнялася мінімальним втручанням у регулювання інформаційного обігу, оскільки суспільство могло легко ототожнити безвідповідальне поширення та змусити, «зрадника» або «брехуна» відповідати за свої слова накладенням на нього соціальних санкцій [1]. З цього періоду і виникає практичний інтерес до досліджуваної тематики.

Науковий інтерес до проблематики правового регулювання та охорони суспільних відносин у сфері приватного життя фізичної особи завжди залишається дискусійним. Такий постійний інтерес, на думку Р. Стефанюка, обумовлюється «... доволі специфічною сфе-

рою. Адже сфера приватного життя визначається поняттям особистої свободи фізичної особи та не може зазнавати безцеремонного втручання з боку законодавця, оскільки тісно співвідноситься із сферами людської життєдіяльності, які знаходяться за межами правового регулювання. Складність позитивного законодавчого врегулювання приватного життя людини полягає, перш за все, у визначенні та встановленні меж, які з точки зору моральних засад суспільства є допустимими і не будуть розглядатись як неправомірне втручання законодавця...» [2].

Питанню автономії особи та її приватності приділено увагу як в працях іноземних вчених так і в дослідженнях вітчизняних науковців. Так, подібні питання досліджувала О. В. Кохановська у своїй праці «Теоретичні проблеми інформаційних відносин у цивільному праві» [3], В. П. Паліюк у своїй праці «Моральна шкода» [4], Р. О. Стефанчук в циклі своїх наукових праць, А. В. Пазюк «Захист прав громадян у зв'язку з обробкою персональних даних у правоохоронній діяльності: європейські стандарти і Україна» [5] та «Міжнародно-правовий захист права людини на приватність персоналіфікованої інформації» [6], О. О. Кулініч «Інформація з обмеженим доступом як об'єкт цивільних відносин» [7]. Серед російських вчених С. А. Беляцкін у своїй праці «Возмещение морального (неимущественного) вреда» [8], В. П. Іванський «Правовий захист інформації про приватне життя громадян» [9], та ряд інших.

Отже, предметом нашого дослідження буде аналіз наукових підходів до процесу становлення та розвитку правової категорії «персональні дані» як в доктрині права, так і їх формалізація у чинному законодавстві.

Загалом, генезис наукових досліджень, присвячених захисту інформації про особу (персональних даних), має складний, дещо не системний та тривалий характер, що є свідченням про потребу подальших наукових досліджень в зазначеній сфері для вироблення єдиних підходів і вдосконалення правового регулювання «персональних даних».

Відповідно, легітимізація персональних даних сприяла вивченню цього правового феномену різними юридичними науками – загально-теоретичними, спеціально-юридичними, прикладними, галузевими тощо. При цьому кожна з наук, зважаючи на власну специфіку, розкриває різні їх аспекти. Саме тому в наукових колах спостерігається розмаїття визначень поняття «персональних даних».

Дослідження персональних даних як самостійної категорії розпочалося, коли два американські юристи, С. Воррен та Л. Брандайз, обурені гонитвою «жовтої» преси за подробицями приватного життя відомих осіб, опублікували статтю під назвою «Право на приватність». Як юридична категорія право на недоторканність приватного життя вперше виникло в Сполучених Штатах Америки у 1928 році, коли суддя Верховного суду Л. Брандейс офіційно заявив про наявність в Конституції США «права бути залишеним в спокої». На основі аналізу судової практики, яка склалася на той час, автори статті спробували довести, що порушення законних прав громадян по суті є порушенням не тільки їх майнових прав, а й більш широкого обсягу прав – «права на приватну сферу», яке вони визначили як «право бути наданим самому собі». У зв'язку з чим, автори стверджували, що людина стає більш чутливим до гласності, а тому «...приватна сфера становиться більш значущою для індивіда, однак сучасне підприємництво і технічних нововведень шляхом вторгнення в приватну сферу завдають йому душевний біль і страждання, набагато більш серйозні, ніж ті, які може заподіяти просте фізичне насильство...». Далі вони продовжували, що: «... політичні, соціальні та економічні зміни пов'язані з визнанням нових суб'єктивних прав, і загальне право розвивається таким чином, щоб задовольнити потреби суспільства» [4, с. 66]. У подальшому інститут недоторканності особистого життя людини почав розглядатися як обов'язковий фактор розбудови демократичного суспільства, в якому правам людини при-

ділено чільне місце.

Загалом, більшість порушень приватності у період до середини ХХ ст. відбувалась у зв'язку з безвідповідальним тиражуванням інформації про особу у засобах масової інформації. Право на приватність інформації персонального характеру, на думку А. В. Пазюк, забезпечує правовий зв'язок між людиною і його «інформаційним портретом», відомостями про особу, які свідомо або несвідомо залишаються після кожного контакту людини з навколишнім світом. Бажання людини контролювати циркуляцію інформації персонального характеру в своєму соціальному оточенні безпосередньо пов'язано з такими категоріями як честь і репутація, недоторканність приватного життя. Розвиток інформаційної складової права на приватність був і залишається спрямованим на забезпечення контролю за цілісністю і достовірністю цього «інформаційного портрету» особи [5].

Історія формування законодавчої бази захисту персональних даних бере свій початок з 1948 року, коли в Загальній декларації прав людини було проголошено, що ніхто не може піддаватися свавільному втручанням в особисте та сімейне життя та, що кожна людина має право на захист закону від такого втручання. Європейська Конвенція про захист прав і основних свобод людини від 1950 року конкретизувала це право, проголосивши, що кожна людина має право на свободу дотримуватися своєї думки, отримувати й поширювати інформацію та ідеї без втручання з боку державних органів і незалежно від державних кордонів. Міжнародним пактом про громадянські та політичні права від 1966 року забороняється не лише свавільне, а й незаконне втручання в особисте та сімейне життя людини. Отже, зазначені міжнародні документи узагальнюють основні принципи захисту приватного життя людини [10].

Активною правотворчістю у галузі регулювання обігу інформації про фізичну особу в країнах, які вступали до комп'ютеризованого суспільства, позначилися 60–70 роки ХХ ст. До початку 80-х років минулого століття закони «про захист даних» («*lois sur la protection des données*») або «про захист приватності» («*privacy protection laws*») існували, зокрема, в Австрії, Канаді, Данії, Франції, Німеччині, Люксембургу, Норвегії, Швеції, США. Проекти законів були підготовані у Бельгії, Ісландії,

Нідерландах, Іспанії, Швейцарії та ін. Термінологія, обсяг регулювання, зміст суб'єктивних прав та обов'язків за цими законами значно різнилися [1].

Після закінчення Другої світової війни, поступово починається період «комп'ютерної приватності», а з 1980-х років – період «мережевої приватності». У ці періоди правові системи звернули значно більшу увагу на регулювання обігу інформації про фізичну особу і практично розробили нове суб'єктивне право – право фізичної особи на її «персональні дані».

Автоматизація інформаційного обігу поставила перед правовими системами нове запитання: як забезпечити автономію та індивідуальність особи в умовах, коли вона перетворюється із «суб'єкта прав» на «об'єкт спостереження»? Невідоме коло знеособлених розпорядників інформації про особу в невідомих для неї цілях може непередбаченим чином використати найнесуттєвіші подробиці її життя, розкриті за різних обставин у найбільш нейтральних контекстах. Аналізуючи ці подробиці за недосконалою схемою, ці розпорядники у будь-який момент можуть помилково співвіднести особу з цілком чужими вчинками та ризиками. Водночас, якщо проведений аналіз буде досконалим, він надасть цьому невідомому колу небачені до того можливості соціального контролю.

У відповідь на це запитання правові системи вперше висувають ідею того, що автономія особи вимагає не лише охорони, а й позитивного регулювання обігу інформації про неї. І, крім того, предметом такого регулювання може і повинен стати загал всіх і будь-яких відомостей про таку особу незалежно від ступеня їх інтимності, контексту розкриття, мети та способу використання [1].

Починаючи з другої половини ХХ сторіччя, правовий захист приватного життя в умовах побудови інформаційного суспільства став одним із пріоритетних напрямів дослідження зарубіжних вчених, зокрема таких як: У. Проксер, Ч. Рааб, С. Стремхолм, У. Фрідман, Л. Шойом, Р. Уекс та інших.

У пострадянських країнах вищезазначений напрям став предметом дослідження лише в кінці 1990 років. Так, однією із перших робіт, де системно, комплексно розглянуто правове регулювання захисту персональних даних, стала праця російського дослідника В. П. Іванського «Правовий захист інформації про при-

ватне життя громадян» [9], що була опублікована в 1999 році.

У зв'язку з цим наприкінці 70-х рр. минулого століття визріла ідея гармонізації законодавства. Першою «ластівкою» гармонізації стали «Рекомендації та Керівні принципи, що регулюють захист приватності і транскордонні потоки персональних даних», прийняті в 1980 р. Організацією Економічного Співробітництва і Розвитку (ОЕСР). ОЕСР являла собою впливову міжнародну організацію, членами якої були тридцять економічно розвинених капіталістичних країн, серед яких Японія, США, Канада, Австралія, західно-європейські країни тощо. Майже одночасно з «Керівними принципами» у 1981 р. Рада Європи відкрила до підписання своїми членами Конвенцію Ради Європи «Про захист осіб стосовно автоматизованої обробки персональних даних» [11]. У 1990 р. Генеральна Асамблея ООН ухвалила «Керівні принципи стосовно комп'ютеризованих файлів персональних даних».

Здебільшого різні аспекти порушеної проблематики розглядалися в межах конституційного, цивільного, інформаційного та міжнародного права. Дивним видається той факт, що здебільшого у значній кількості вітчизняних робіт з інформаційного права, що були опубліковані з 2004 по 2012 роки, відсутній розгляд такої важливої теми як захист персональних даних.

Лише у поодиноких роботах цього спрямування дослідники не оминули її окреслення. Однією із перших вітчизняних наукових робіт, де здійснюється комплексний аналіз міжнародно-правових актів, законодавства країн англосаксонської і континентальної правових сімей, законодавства України, доктрини і судової практики щодо забезпечення реалізації і захисту права людини на приватність персоніфікованої інформації є дослідження А. В. Пазюка «Міжнародно-правовий захисту права людини на приватність персоніфікованої інформації».

На відміну від вітчизняних робіт, у російських роботах з інформаційного права персональні дані визнаються особливою категорією інформації за доступом, а тому детально досліджуються в працях з інформаційного права.

Однією із перших вітчизняних робіт, що була опублікована ще у 1998 році, та яка була присвячена порушеній проблематиці стала праця «Захист персональних даних», авторами

якої є А. А. Баранов, В. М. Брижко, Ю. К. Базанов [12]. Вперше у вітчизняній науці було приділено увагу такому новому феномену як персональні дані, а також правовим та організаційним засадам їх захисту, беручи до уваги досвід інших провідних країн, а також міжнародні правові стандарти у цій сфері.

Компаративний аналіз положень нормативно-правових актів Європи та України, що регулюють відносини у сфері інформаційних прав та свобод людини і громадянина, розглянуто в роботі В. А. Ліпкана, Ю. Є. Максименко, В. М. Желіховського «Інформаційна безпека України в умовах євроінтеграції» [13]. Аналіз вищезазначеними науковцями Хартії основних прав Європейського Союзу від 7 грудня 2000 року дозволили виокремити ряд прав і свобод людини в інформаційній сфері, що безпосередньо стосуються предмету даної дисертаційної роботи. Зокрема даний НПА закріплює таємницю кореспонденції (ст. 7), право людини на доступ до матеріалів, що мають до неї безпосереднє відношення, при забезпеченні законних інтересів конфіденційності, а також професійної і комерційної таємниці (ст. 41) тощо. Хоча автори не оперують поняттям «персональні дані» або іншими синонімічними поняттями, а також не розкривають їх зміст чи особливості вітчизняного або міжнародно-правового захисту.

У цьому контексті доволі влучною є позиція К. І. Белякова, який зауважив, що «в юриспруденції як поняття, так і те явище, що воно відображає, є об'єктивним. Тобто воно, у принципі, повинне трактуватися однозначно, оскільки покликане адекватно відображати реально існуючі якості, властивості того або іншого об'єкта. Розходження у змісті правових понять обумовлені суб'єктивними поглядами дослідників на те чи інше юридичне явище» [14, с. 265].

Під кримінально-правовим кутом захист інформації з обмеженим доступом загалом та приватної інформації зокрема був розглянутий в дослідженні М. В. Рудика «Незаконний збут, розповсюдження комп'ютерної інформації з обмеженим доступом». Цінність вищезазначеної праці полягає в тому, що автором «досліджено законодавче регулювання різних видів таємниць, закріплених у вітчизняному та зарубіжному кримінальному законодавстві, проаналізовано окремі види таємниць і визначено їх класифікацію, здійснено системний та порі-

вняльний аналіз складів злочинів, які передбачають відповідальність за посягання на таємницю: приватного життя, комерційну, банківську, державну [15, с. 6].

Прийняття Закону України «Про захист персональних даних» від 1 червня 2010 року, що набув чинності лише з 1 січня 2011 року, а також Закону України «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 року стало важливим етапом підвищення ефективності системи захисту персональних даних. Це обумовлює актуальність дослідження саме правових засад захисту персональних даних в Україні та їх видів і етапів становлення правового регулювання.

На сучасному етапі для будь-якої демократичної країни дослідження різних аспектів захисту персональних даних є вкрай актуальним завданням. Але нині говорити про розробленість цієї проблематики вітчизняною наукою відповідно до потреб суспільства неможливо, так як персональні дані є предметом дослідження багатьох юридичних наук – теорії держави та права, інформаційного права, адміністративного права, кримінального права, цивільного права та інших. Здебільшого ця проблематика порушується в рамках конституційного, інформаційного, міжнародного права, а також спеціалізованих досліджень, присвячених інформаційній безпеці чи інформації з обмеженим доступом. Генезис таких досліджень має не системний, фрагментарний характер, що унеможливує виокремлення стадій розвитку з окресленням їх змістовних характеристик.

Отже, інформація про особу (персональні дані) не є новий, невідомим чи недослідженим феноменом в науково-правовій доктрині. Хоча розуміння сутності і змісту такої інформації, особливості її захисту тощо для кожного історичного періоду та країни було неоднозначним, та суттєво відмінним від сучасної інтерпретації у вітчизняних розвідках та легалізації в нормативно-правових актах.

Література

1. *Аномалії в цивільному праві України: навч.-практ. посібн. (Серія «Аномалії цивільного права») // Відп. ред. Р. А. Майданик. – К. : Юстініан, 2007. – 912 с.*

2. *Стефанчук Р. О.* До питання забезпечення цивільно-правової охорони приватного життя фізичної особи: досвід України та

Німеччини / Р. О. Стефанчук // Університетські наукові записки: Часопис Хмельницького ун-ту управління та права. – 2005. – № 4. – С.68–72.

3. *Кохановська О. В.* Теоретичні проблеми інформаційних відносин у цивільному праві: Монографія / О. В. Кохановська. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2006. – 463 с.

4. *Палиюк В. П.* Возмещение морального (неимущественного) вреда: Монография. Издание второе, исправленное и дополненное / В. П. Палиюк. – К. : Право, 2000. – 272 с.

5. *Пазюк А. В.* Захист прав громадян у зв'язку з обробкою персональних у правоохоронній діяльності: європейські стандарти і Україна / А. В. Пазюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://cyberpeace.org.ua/files/zahist_prav_gromadan_uzvazku_z_obrobkou_personalnih_danih_u_pravooh_dialnosti.pdf.

6. *Пазюк А. В.* Міжнародно-правовий захист права людини на приватність персоналіфікованої інформації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.11 «міжнародне право» / А. В. Пазюк. – Київ, 2004. – 15 с.

7. *Кулініч О. О.* Інформація з обмеженим доступом як об'єкт цивільних прав: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / О. О. Кулініч. – К. : НДІ приватного права і підприємництва Академії правових наук України, 2006. – 20 с.

8. *Беляцкин С. А.* Возмещение морального (неимущественного) вреда / С. А. Беляцкин. – М.: ОАО «Издательский Дом «Гордец», 2005. – 64 с.

9. *Иванский В. П.* Правовая защита информации о частной жизни граждан. Опыт современного правового регулирования: монография / В. П. Иванский. – М.: Издательство РУДН, 1999. – 276 с.

10. *Білан І.* Огляд міжнародного законодавства в сфері регулювання захисту персональних даних / І. Білан [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ucipr.kiev.ua/modules.php?op=modload&name=News&file=article&sid=6032695>.

11. *Федосин А. С.* Защита конституционного права человека и гражданина на неприкосновенность частной жизни при автоматизированной обработке персональных данных в Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.14 / А. С. Федосин. – Саранск, 2009. – 189 с.

12. *Баранов А. А.* Защита персональных данных / А. А. Баранов, В. М. Брыжко, Ю. К. Базанов. – К. : Национальное агентство по вопросам информатизации при Президенте Украины, 1998. – 128 с.

13. *Ліпкан В. А.* Інформаційна безпека України в умовах євроінтеграції: Навч. посібн. / В. А. Ліпкан, Ю. Є. Максименко, В. М. Желіховський. – К. : КНТ, 2006. – 280 с.

14. *Беляков К. І.* «Інформаційна» аксіоматика у праві: проблеми формування / К. І. Беляков // Науковий вісник Юрид. академії МВС України. – 2004. – № 3. – С. 263–268.

15. *Рудик М. В.* Незаконний збут, розповсюдження комп'ютерної інформації з обмеженим доступом: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Михайло Вікторович Рудик. – Х., 2007. – 221 с.

И. Н. Сопилко

Генезис содержания категории «персональные данные»

В статье автор исследует истоки и генезис развития важного феномена демократического общества – персональные данные и анализирует основные вехи становления правового регулирования.

Ключевые слова: персональные данные, информация, генезис содержания категории «персональные данные», защита персональных данных, анализ законодательства.

I. Sopilko

The genesis of the category «personal data»

The article describes sources and genesis of an important phenomenon of a democratic society – personal data and analyzes the main milestones of formation of legal regulation.

Keywords: personal data, information, genesis of the category «personal data», personal data protection, analysis of legislation.